सामुदायिक विद्यालयमा महिला शिक्षकहरुको अवस्था

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) को आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनको लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

ओमनाथ सापकोटा

क्याम्पस क्रमाङ्क : ५३/०६५

परिक्षा क्रमाङ्क : २३३०१६१/०६८

त्रि.वि.दर्ता नं.: ९-२-१५-१२१५-२०००

सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस, सिन्धुली

२०६९

047-520066
त्रिभुवन विश्वविद्यालय तथा उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्‌बाट सम्बन्धन प्राप्त
सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस
कमलामाई-९, सिन्धुली
Sindhuli Multiple Campus
Kamalamai-9, Sindhuli

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस सिन्धुली, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अर्न्तगत एम.एड.दोश्रो वर्षका विद्यार्थी ओमनाथ सापकोटाले **सामुदायिक विद्यालयमा महिला शिक्षकहरुको अवस्था** शीर्षकमा प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रही तयार गर्नु भएको हो । निकै मेहनत र परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोध कार्यवाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्यांकनको लागि शोध मूल्यांकन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

मितिः- २०६९/१०/२१

....

भागवत थापा
शोध निर्देशक

स्वीकृत पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस सिन्धुली शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागका विद्यार्थी ओमनाथ सापकोटाले स्नातकोत्तर तहको आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनको लागि प्रस्तुत **सामुदायिक विद्यालयमा महिला शिक्षकहरुको अवस्था** शीर्षकको शोधपत्रलाई शोधमूल्यांकन समितिद्धारा स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्यांकन समिति

क.सं.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१	श्री भागवत थापा	शोध निर्देशक	....
२	श्री सारदामणि खड्का	क्याम्पस प्रमुख	....
३	श्री	वाह्य परीक्षक	....

मितिः २०६९/

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अर्न्तगत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयमा स्नातककोत्तर तह द्धितीय वर्षको आवश्यकता पूरा गर्नका लागि प्रस्तुत **सामुदायिक विद्यालयमा महिला शिक्षकहरुको अवस्था** शिर्षकको शोधपत्रलाई तयार पार्नका लागि आफ्नो अमूल्य समय दिई आवश्यक निर्देशन, सल्लाह, सुझाव एवं मार्गनिर्देशन गरिदिनु हुने सिन्धुली बहुमुखि क्याम्पसका श्रद्धय गुरु श्री भागवत थापा ज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

यस विषयमा शोध प्रस्तावना तयार पार्न आवश्यक मार्ग निर्देशन, सल्लाह, सुझाव एवं प्रोत्साहन दिई सोध कार्यलाई सहज वनाई दिनुहुने विभागीय प्रमुख लगायत शैक्षिक योजना व्यवस्थापन विभाग सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पसका सम्पूर्ण गुरुहरु प्रति कृतज्ञ छु ।

प्रस्तुत शोध पत्र तयार गर्ने काममा आवश्यक सूचना, जानकारी तथा तथ्यांक उपलब्ध गराउनुको साथै अवश्यक प्रतिकृया दिई सहयोग पुऱ्याउनु हनेु नमूना छनौटमा परेका आम्पन्टार गाविसका महिला शिक्षकहरु, विद्यालय व्यवसथापन समितिका पदाधिकारीहरु, पुरुष शिक्षकहरु, प्रधानाध्यापकहरु, विद्यार्थीहरु र अन्य सहयोगीहरु प्रति कृतज्ञ छु । त्यसैगरी शोधपत्र लेखनको क्रममा सहयोग गर्नुहुने सहपाठीहरु देवप्रसाद दहाल, सुनलाल तमाङ्गको अनुकरणीय योगदानको कदर गर्दछु । मेरो उच्च शिक्षाको अध्ययनलाई आवश्यक सहयोग गर्नुहुने मेरा पुज्यनीय वुवा, आमा प्रति सदैव ऋणी छु । त्यसै गरी उच्च शिक्षा अध्ययनको लागि प्रोत्साहन गर्दै समय मिलाई सहयोग गर्नुहुने नि.मा.वि. लंगुरडाँडाका वि.व्य.स. पदाधिकारी एवं शिक्षक साथीहरु प्रति हार्दिक कृतज्ञ छु । अध्ययनकालागि प्रोत्साहन गर्ने जीवन संगिनी गिता एवं अन्य परिवारजनहरुलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । समयमा शोधपत्र तयार पार्न सहयोग गर्ने क्वालीसफ्ट कम्प्यूटर सिन्धुलीका संचालक एवं कर्मचारीहरु प्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

ओमनाथ सापकोटा

विषय सूचि

सिफारिस पत्र

स्वीकृत पत्र

कृतज्ञता ज्ञापन

शोधसार

पृष्ठ

परिच्छेद : एक

परिचय १-१०

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याको कथन ८

१.३ अध्ययनको औचित्य ८

१.४ अध्ययनको उद्देश्यहरु ९

१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु ९

१.६ अध्ययनको परिसीमा १०

१.७ शब्दावलीहरुको परिभाषा १०

परिच्छेद : दुई

सैद्धान्तिक खाका तथा सम्वन्धित साहित्यको पुनारावलोकन १२-१७

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन १२

२.२. अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका १५

२.३. शैक्षिक उपादेयता १६

परिच्छेद : तीन

अध्ययन विधि १८-२१

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा १८

३.२ अध्ययनको जनसंख्या र नमूना छनौट १८

३.३ तथ्यांङ्कका श्रोतहरु २५

३.३.१. प्रथमिक श्रोत १९

३.३.२. द्वितिय श्रोत १९

३.४ तथ्यांङ्क संकलनका साधनहरु १९

३.४.१. विद्यालय सवेक्षण फारम २०

३.४.२. दस्तावेज पुनरावलोकन २०

३.४.३. डायरी टिपोट २०

३.५ साधनको वैधता र विश्वसनियता २०

३.६. तथ्याङ्क संकलन प्रकृया २१

परिच्छेद : चार

तथ्याङ्क विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण २२–३२

४.१ महिला शिक्षकहरुको शैक्षिक अवस्था २२

४.१.१ महिला शिक्षकहरुको शैक्षिक योग्यता २२

४.१.२ महिला शिक्षकहरुको तालिमको अवस्था २३

४.१.३ महिला शिक्षकहरुको शैक्षिक योग्यताको विशिष्टिकरण २४

४.१.४ महिला शिक्षकहरुको कार्यरत पदको नियुक्तिको प्रकार २४

४.२ महिला शिक्षकहरुप्रतिको सरोकारवालाहरुको धारणा २५

४.२.१ व्यक्तिगत व्यवहार २५

४.२.२ अध्यापन सम्वद्ध धारणा २६

४.२.३ विषय वस्तुको प्रस्तुतीकरण २६

४.२.४ समन्वयात्मक र सामाजिकीकरणको क्षमता र सीप २७

४.२.५ विद्यार्थी भर्ना उपस्थिती र बाल मैत्री शिक्षण २८

४.२.६ समस्या समाधान गर्न सक्ने क्षमता २८

४.३ महिला शिक्षकहरुले सामना गर्नु परेका पेसागत समस्या २९

४.३.१ शिक्षण सिकाईसँग सम्वन्धित समस्याहरु २९

४.३.२ विषयवस्तुको पूर्व तयारी ३०

४.३.३ पूर्व तयारीका समस्याहरु ३१

४.३.४ सन्दर्भ समाग्री प्रयोगको समस्या ३१

परिच्छेद : पाँच

निष्कर्ष प्राप्ती तथा सुझाव ३३–३७

५.१ निष्कर्ष ३३

५.२ सुझावहरु ३५

५.२.१ नीतीगत तह ३५

५.२.२ अभ्यास तह ३६

५.२.३ अनुसन्धान तह ३७

सन्दर्भ सामाग्री

अनुसूचि एक

अनुसूचि दुई

अनुसूचि तिन

अनुसूचि चार

अनुसूचि पाँच

अनुसूचि छ

शोधसार

प्रस्तुत अध्ययन सामुदायिक विद्यालयमा महिला शिक्षकहरुको अवस्था शीर्षकमा गरिएको छ । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य सामुदायिक विद्यालयमा महिला शिक्षकहरुको अवस्था पत्ता लगउनु रहेको छ। यो अध्ययन मूलतः गुणात्मक ढाँचामा तयार पारिएको छ। अध्ययनमा लाम्पन्टार गा.वि.स.का १० सामुदायिक विद्यालयहरुबाट उद्देश्यात्मक नमूना छनोट विधिको प्रयोग गरी १० जना महिला शिक्षकहरु सहित प्रधानाध्यापक, पुरुष शिक्षक, विद्यार्थी, व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष वा प्रतिनिधि र अभिभावकहरुको सहभागिता थियो । यस अध्ययनमा प्राथमिक र द्वितीय दुवै स्रोतहरुको प्रयोग गरी विद्यालय सर्वेक्षण फाराम, अन्तर्वार्ता प्रश्नावली, दस्तावेज पुनरावलोकन र डायरी टिपोट जस्ता साधनहरुको सहायताले तथ्याङ्क संकलन गरिएको थियो ।

अध्ययन अनुसार समग्रमा निर्धारित तहको अध्यापनका लागि आवश्यक न्युनतम योग्यता नपुगेका शिक्षकहरु कोही पनि पाइएनन् भने न्यूनतम शैक्षिक योग्यता भन्दा माथिको शैक्षिक योग्यता भएका शिक्षकहरुको संख्या अभिकतम् रहेको देखाएको छ। शैक्षिक तालिमको हकमा नेपाली विषयमा विशिष्टिकरण गर्ने शिक्षकहरुको संख्या अधिक पाइयो तर गणित विषयमा भने कुनै पनि शिक्षकहरु विशिष्टिकरण हाँसिल गर्ने पाइएन । शैक्षिक तालिमको हकमा सवै महिला शिक्षकहरु तालिम प्राप्त पाइए भने शैक्षिक विशिष्टिकरणको हकमा नेपाली विषयमा भने कुनै पनि शिक्षकहरु विशिष्टिकृत भएको पाइएन। अध्ययनमा अधिकांश सरोकारवालाहरु महिला शिक्षकहरु सहनशील, धैर्य, संयमी र आपसी सह-सम्बन्ध सुमधुर राख्ने खालका, मिहनती, लगनशील, व्यवहारिक र नियमित हुन्छन् भन्ने विषयमा सकरात्मक र सहमत रहेको थियो । त्यसैगरी विषयवस्तुको प्रस्तुतिकरण पुरुषको भन्दा राम्रो हुने र पुरुष हुँदैमा विषयवस्तुको प्रस्तुतिकरण महिलाको भन्दा कमसल हुने भन्ने नहुने देखियो ।

महिला शिक्षकहरुको वर्तमान अवस्थामा सुधार ल्याउन सामुदायिक विद्यालयहरुमा महिला शिक्षकहरुको संख्या वृद्धि गर्न समानताको आधारमा महिला शिक्षकहरु नियुक्ति गर्नलाई विशेष नीतिगत व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ। त्यसैगरी विद्यालयमा छात्रा भर्नादरलाई वृद्धि गर्ने विशेष कर्यक्रम तय गर्नलाई थप नीतिगत व्यवस्था गर्नुपर्छ। पुरुष र महिला शिक्षकबीचको लैङ्गिक समतामूलक शैक्षणिक वातावरणको व्यवस्था गर्नमा जोड दिनुपर्छ।

विद्यालय सम्बद्ध स्थानीय सरोकारवालाहरुमा महिला शिक्षकहरुप्रति सकरात्मक भावना सिर्जना र वृद्धि गर्न जनचेतना अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरु तय गरी कार्यान्वयनकोलागि आवश्यक तालिम, गोष्ठी, सेमिनार तथा थप प्रशिक्षणको व्यवस्था गर्न आवश्यक छ । सरकारी नीति तथा कार्यक्रममा नै योग्य र दक्ष महिला शिक्षकहरु नियुक्ति गर्ने व्यवस्थालाई प्राथमिकता दिनु पर्दछ । सामुदायिक विद्यालयहरुका माध्यमिक तहमा महिला व्यवस्थालाई प्राथमिकता दिनु पर्दछ । सामुदायिक विद्यालयहरुका माध्यमिक तहमा महिला शिक्षक संख्या न्यून भएकोले दक्ष महिला शिक्षकहरु नियुक्ति गर्ने व्यवस्थालाई प्राथमिकता दिनु पर्दछ । सामुदायिक विद्यालयहरुका माध्यमिक तहमा महिला शिक्षक संख्या न्यून भएकोले दक्ष र योग्य महिला शिक्षकहरु थप गर्दै लैजाने नीति अवलम्बन गर्नलाई सो अनुरुप आवश्यक कार्यन्वय प्रयिक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।